

Po'lat KATTAYEV,

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: kattayev@mail.ru

DSc, professor S.Zokirova taqrizi asosida

**MAHDUMI A'ZAM DAHBEDIY QALAMIGA MANSUB "MAJMUAT UR-RASOIL" ASARI QO'LYOZMA NUSXALARI
MATNIY TADQIQI (2352 RAQAMLI QO'LYOZMA NUSXA ASOSIDA)**

Annotation

XV asr oxiri XVI asrlarda O'rta Osiyoda bir qancha siyosiy o'zgarishlar bilan bir qatorda, o'ziga xos adabiy muhit vujudga keldi. Bunda mamlakat ijodkorlarini o'z atrofida jamlanishini ta'minlashga doimiy intilgan temuriy hukmdorlar, keying bosqichlarda esa Shayboniylar bevosita ijodkorlarning eng katta homiysi sifatida adabiyot tarixida iz qoldirgan. Ushbu sulolalarning sa'y harakatlari natijasida yangi ijod maktabi yaratilishi ko'plab asarlarning yaratilishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa, tasavvuf yo'nalishida yozilgan didaktik asarlar hozirgi kunga qadar dolzarbligini yo'qotmagan. O'z ichida tasavvufiy didaktik ruhda yozilgan 29 risolani qamrab olgan "Majmuat ur-rasoil" asaridan o'rin olgan. E'tiborli jihati shundaki, "Majmuat ur-rasoil" tazkirasi yaratilguniga qadar O'rta Osiyo adabiy muhiti, undagi tasavvufiy qarashlar, xususida mukammal ma'lumotlarni o'zida saqlagan biror majmua yoki tazkira kuzatilmaydi. Shu nuqtai nazardan Jaloliddin Kosoniy Dahbediy hayoti va faoliyatiga doir ma'lumotlarga ushbu asardan o'rin ajratilgani, shoirning mazkur adabiy muhitda tutgan o'ziga xos o'rnidan darak beradi, deyish mumkin. Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda ushbu maqolada "Majmuat ur-rasoil" asarining tayanch qo'lyozma nusxalarining matniy tadqiqi xususida muxtasar ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Adabiy muhit, Jaloliddin Kosoniy, Majmuat ur-rasoil, risola, qo'lyozma, matniy tadqiq.

ТЕКСТОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ РУКОПИСНЫХ ЭКЗЕМПЛЯРОВ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «МАДЖМУАТ УР-РАСОИЛ», ПРИНАДЛЕЖАЩЕГО ПЕРУ МАХДУМИ А'ЗАМА ДАХБЕДИЙ (НА ОСНОВЕ РУКОПИСИ № 2352)

Аннотация

В конце XV и в XVI веках в Средней Азии, наряду с рядом политических изменений, возникла особая литературная среда. Темуридские правители, стремившиеся объединить творческих личностей страны вокруг себя, а также Шайбаниды, которые в последующие этапы выступали крупнейшими покровителями литераторов, оставили заметный след в истории литературы. Благодаря их усилиям появилась новая творческая школа, что привело к созданию множества произведений. Особенно важно отметить, что дидактические произведения, написанные в суфийском направлении, не утратили своей актуальности до наших дней. К ним относится и «Маджмуат ур-расоил», включающая 29 трактатов, написанных в суфийско-дидактическом духе. Примечательно, что до появления этой сводной книги не существует ни одного другого сборника или tazkiri, которые бы столь полно сохранили сведения о литературной среде Средней Азии и её суфийских взглядах. С этой точки зрения заслуживает внимания тот факт, что именно в «Маджмуат ур-расоил» отведено место для упоминания жизни и деятельности Джалолиддина Косония Дахбедия, что свидетельствует о его особом положении в данной литературной среде. Учитывая вышесказанное, в данной статье кратко изложены результаты текстологического исследования основных рукописных экземпляров «Маджмуат ур-расоил».

Ключевые слова: Литературная среда, Джалолиддин Косоний, «Маджмуат ур-расоил», рисола, рукопись, текстологическое исследование.

A TEXTUAL STUDY OF THE MANUSCRIPT COPIES OF "MAJMUAT UR-RASOIL," AUTHORED BY MAHDUMI A'ZAM DAHBEDIY (BASED ON MANUSCRIPT NO. 2352)

Annotation

In the late 15th and early 16th centuries, alongside a series of political changes, a distinct literary milieu emerged in Central Asia. The Timurid rulers, who consistently sought to bring the nation's creative individuals together, and later the Shaybanids, who served as major patrons of literary figures, left a notable mark on literary history. Their efforts led to the formation of a new creative school, which in turn resulted in the creation of numerous works. Particularly noteworthy are the didactic works in the Sufi tradition, which remain relevant to this day. One such work is "Majmuat ur-rasoil," encompassing 29 treatises written in a Sufi-didactic spirit. It is notable that, prior to the compilation of this corpus, no other collection or tazkira had preserved such comprehensive information about the literary milieu of Central Asia and its Sufi perspectives. From this standpoint, the inclusion of details regarding the life and activities of Jaloliddin Kosoniy Dahbediy in "Majmuat ur-rasoil" indicates his distinct position within that literary environment. Taking the above into account, this article provides a concise overview of the textual study conducted on the primary manuscript copies of "Majmuat ur-rasoil."

Key words: Literary milieu, Jaloliddin Kosoniy, Majmuat ur-rasoil, treatise, manuscript, textual study.

Kirish. O'zbek mumtoz adabiyotining tarixi va tadrījii takomilida XV-XVI asrlar alohida ahamiyat kasb etgani ayni haqiqat. Adabiy muhit bu davr adabiyotining eng muhim jihatlaridan biri sanaladi. Mazkur asrda adabiyotimiz tarixida uch adabiy muhit faoliyat ko'rsatgani haqida adabiyot tarixiga oid tadqiqotlarda ma'lumot berilgan. Ular Qo'qon, Xorazm va Buxoro adabiy muhitlaridir.

Adabiy muhit muayyan hududda yashab ijod etgan yirik shoir va adiblar ta'sirida yuzaga keladi. Uning vujudga kelishi yirik ijodkorlar faoliyati, ular yaratgan ijodiy maktablar bilan chambarchas bog'liq. Masalan, XV asr Hirot adabiy muhiti

Lutfiy, Navoiy va Jomiy singari ijodkorlar faoliyati natijasida yuzaga kelgan bo'lsa, O'rta Osiyo xonliklari davriga kelib Buxoro, Xiva hamda Qo'qon adabiy muhitlari paydo bo'ldi.

Asosiy qism. Tadqiqot olib borish davomida biz Mahdumi A'zam Dahbediyning "Majmuat ur-rasoil" to'plami qo'lyozmasi manbalarini tadqiq qilishni maqsad qilib belgilandi. Buni amalga oshirishda Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida mavjud "Majmuat ur-rasoil" asarlarini ikki qismga bo'lib tavsiflash ya'ni, 1-qismida faqat Mahdumi A'zam qalamiga mansub "Majmuat ur-rasoil"lar tavsifansa, ikkinchi qismida Mahdumi A'zam Dahbediy qalamiga mansub

bo'lmagan "Majmuat ur-rasoil"larning tekstologik tahlili hamda ularning mohiyatini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Asosiy qo'lyozmalar fondida "Majmuat ur-rasoil" nomi bilan nomlanuvchi 23 ta qo'lyozma asar borligi aniqlandi, ularning ba'zilarida muallif nomi berilmagan, ba'zilar boshqa yozuvchilar tomonidan yozilgan. Tadqiqot davomida ushbu qo'lyozmalardan faqat Mahdumi A'zam qalamiga mansub "Majmuat ur-rasoil"lar ajratib olindi va keyingi bosqich ko'p nusxali qo'lyozmalarining ishonchli matnini tiklash tamoyili amalga oshirildi. Buning uchun dastavval mavjud manbalar xillandi ya'ni qo'lyozmalar va toshbosmalarga ajratildi, ikkinchi bosqichda xillangan manbalar sanalar bo'yicha ajratildi

2352-qo'lyozma manba tavsifi

Majmuat ur-rasoyil risolalar to'plamining ushbu nusxasi boshqa nusxalarga nisbatan risolalar to'liqligi, husnixati chiroyli, yaxshi saqlanganligi bilan ajralib turadi. Qo'lyozmada jami 31 risola jamlangan bo'lib hijriy 1317- yilda Mullo Izzatulloh mudarris ibn Sayyid xo'ja muftiy Muhammad xo'ja rais Sayyid tomonidan ko'chirilgan. Ushbu qo'lyozma 257 sahifadan iborat.

Asar quyidagicha boshlanadi:

فهرست رسهای حضرت مخدوم اعظم علیه الرحمه

Ya'ni, Hazrat Mahdumi A'zam risolalari fihristi

1-risola.ushbu nusxadagi ilk risola Asror un-nikoh bo'lib boshlanishi Allohga hamd bilan boshlanadi.

Tugashi:

خواننده و شنونده را ملامت نفر اید تم الحمد لله علی الاتمام نامیده شد این رساله را اسرار النکاه

2-risola. Risolai samoiya.

Risola an'anaviy hamd bilan boshlanadi.

Tugashi:

که قاسمی رتو دارد حیات جاویدان تم الحمد لله علی الاتمام

3-risola. Risolai vujudiya. An'anaviy hamd bilan boshlanadi. Tugashi:

شدا مست احمد جام

یارب لوجردت که مرا رحمت کن

کردم چو رساله وجودیه تمام

4-risola. Odob us-solikin. Boshlanishi an'anaviy ham bilan boshlanadi. Tugashi:

الرساله الشریفه المبارکه که المسمما باداب السالکین اللهم اجعل خاتمه امورنا حیرا ولا تلحق نما بز تبعه شرور ناضیرا یا اله العالمین

5-risola. Risolai odob us-siddiqin. Ushbu risola 7 sahifadan iborat

6-risola. Risolai ganjnoma. qo'lyozmaning 68-78-sahifalaridan o'rin olgan. Tugashi:

قطه غرض نقش است کر نایاد ماند

کی هستی را نمی بینم بقای

مکر صاحبدلی روزی بر رحمت

کند بر حال درویشان دعای

7-risola. Risolai bukoiya qo'lyozmada joylashuvi 78-91-sahifalar. Tugashi:

شراب شوق می نوشم بکردیار میگردم

سخن مستانه میکویم دلی هشیار میگردم

8-risola, risolai Nashihat us-solikin. Qo'lyozmada joylashuvi 91-101-sahifalar. An'anaviy hamd bilan boshlanadi. Tugashi:

بیبت:

قرب نی بلانه پستی رفتن است

قرب حق از قید هستی رستن است

9-risola, risolai Savod oluja. Qo'lyozmada joylashuvi 101-106-sahifalar.

10-risolai tanbeh us-salotin. Qo'lyozmada joylashuvi 106-115-sahifalar. An'anaviy hamd bilan boshlanadi. Tugashi:

والماب نمت رساله تنبيه السلاطين بعون الله المالك المبين

11-risola, Risolai valad sir bobiya.

Ushbu risola ham an'anaviy hamd bilan boshlanadi.

Tugashi:

بیبت:

بی عنایت حق و خاصان حق

کر ملک باشد سپا هستش ورق

تمت رساله الولد سر لایه

12-risola. Risolai nafahot us solikin. An'anaviy hamd bilan boshlanadi, tugashi:

بیبت:

بس کنم چون زیرکارا این است

بانک دو کردم اگر در ره کس است

تمت هذه الرسالة شریفه

المسمى نجات السالکین

13-risola. Risolai bayoni zikr. Boshlanishi an'anaviy hamd bilan boshlanadi. Tugashi:

بیبت بنده حلقه مکوس از نوازی برود

لطف که بکانه شود حلقه مکوس

تمت الرسالة الزکر

14-risola. Risolai sharh ul-abyot. Ushbu risola

Ubaydullaxon qalamiga mansub ruboiylarga bag'ishlangan.

An'anaviy hamd bilan boshlanadi. Tugashi:

تمت رساله شرح الرباعیات

این شرح که هر ورق ازومرات است

از بهر تماشای رحان ذاتست

در تسمیه اش این رباعی شد گفته

زا نروی که این شرح رباعیات

15-risola. Risolai bayoni silsila. Boshlanishi an'anaviy

hamd bilan boshlanadi, tugashi:

غلام طوق سک اوشوم که بعد ادا

بیان سلسله خواجهکان نهادهش نام رای هدارا است

16-risola. Risolai bayoni chahor kalima. 145-147-

sahifalarda joylashgan.

17-risola. Risolai silsilat us-siddiqin. 147-155-sahifalar.

18-risola. Risolai bittihya. 155-161-sahifalar.

19-risola. Risolai mirot us-safo

An'anaviy hamd bilan boshlanadi, tugashi:

ای رفته بکوی عاشقی راه وفا

در عشق دل از یار نکیری بجفا

حراهی بصفا دلت چو آینه شود

ز نهار منه ر دست مرآت صفا

20-risola. Risolai ahvoli ulamo. Boshqalarni an'anaviy

hamd bilan boshlanadi, tugashi:

تمت تمام شد رساله زینت السالکین که انرا تنبیه السلاطین نیز می گویند

21-risola. Risolai gul va navro'z. Boshlanishi an'anaviy

hamd bilan boshlanadi, tugashi:

تمت تمام شد رساله گل و نوروز

22-risola. Risolai me'roj ul-oshiqin.

تمت رساله معراج العاشقین بد القیر الضعیف الی حضرت الله

تعالی المسمى محمد رضا غفر الله تعالی ولویه

23-risola. Murshid as-solikin. 205-208-sahifalarda

joylashgan.

24-risola. Bayon ul-voqea, 208-212-sahifalarda

joylashgan. Boshlanishi an'anaviy hamd bilan boshlanadi, tugashi:

در جوانی پشت حم نشد همچو بران زانکه کرد

این رسایل را کتابت آنچه بود از بیش و کم

25-risola. Risolai voqeatul xoqoniya. Risolai fathnoma.

212-217-sahifalarda joylashgan.

26-risola. Risolai Boburiya. 217-229-sahifalarda

joylashgan.

27-risola. Risolai tanbeh ul-ulamo. 230-234-sahifalarda

joylashgan.

28-risola. Risolai shaybiya. 234-238-sahifalarda

joylashgan. Boshlanishi an'anaviy hamd, tugashi:

هرکه غیر این بیند شد خطا کند والله اعلم باصوات تمت الرسالة الشیبه

Ammo ushbu tartib raqamda Risolai faniya bo'lishi kerak

edi. Fihrist bo'yichha berilmagan.

29-risola. Risolai fanoiya. Boshlanishi an'anaviy hamd

bilan boshlanadi, tugashi:

والله الهادی الی سبل الرشاد تمت الرسالة الشریفه الفناعیه بیفضله و کرمه

30-risola. Risolai ilmiya. Boshlanishi an'anaviy hamd,

tugashi:

ای تویر هرپاد شاهان پادشاه

کار سانی یفعل الله ما یشتا

31. takammil al-rasoil:

وماتاخر بحمد الله شاد این آخر رساله بتوفیق خدایی زولجلال هجری

۱۲۱۱

Xulosa. Dahbediy qalamiga mansub "Majmuat al-Rasoil"

asarining qo'lyozma nusxalari O'rta Osiyo islomiy adabiyoti va

tasavvuf tarixida muhim o'rin egallagan. Ushbu asar o'zida

tasavvufiy ta'limot, axloqiy pand-nasihatlar va zamonaviy ilmiy-

tahliliy fikrlarni mujassam etganligi bilan ajralib turadi. Tadqiqot

davomida qo'lyozma nusxalari o'rtasidagi farqlar aniqlanib,

matnlarning tahririy ishlovlari o'rganildi. Mazkur

qo'lyozmalarning matniy tadqiqi quyidagi muhim jihatlarni ochib berdi:

Matnlarning nashr tarixi: Qo'lyozmalar turli vaqt va joylarda ko'chirilganligi, ular orasida yozuv uslublari, til xususiyatlari va hatto mazmuniy farqlar mavjudligi aniqlandi.

Til va uslub o'ziga xosligi: Matnda arab, fors va o'zbek tillarining birgalikda qo'llanishi uning ilmiy va adabiy qimmatini yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Qo'lyozmalarning muhofaza holati: Qo'lyozmalarning saqlanish holati va ularning zamonaviy ilmiy tadqiqotlarga moslashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijasida "Majmuat al-Rasoil" qo'lyozmalarining ilmiy-nazariy tahlili amalga oshirilishi islomiy madaniy merosni o'rganish, uni keng jamoatchilikka taqdim etish va kelajak avlod uchun saqlash borasidagi sa'y-harakatlarga munosib hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR

1. Abdullayev V., O'zbek adabiyoti tarixi. Besh tomlik. 4-tom. –Toshkent: Fan, 1980. B-384.
2. Abu rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, Asosiy fond, Inv 2352
3. Abu Rayhon beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, asosiy fond. Inv 10626